

Pärast ahvi tuli arst

Mart Kadastik – eluaegne kirjutaja

Aasta tagasi kutsuti mind Pärnusse arstide päevale esinema. Olin just läbi lugenud psühholoog Katrin Saali Sauli võrratu raamatu „Naiseks olemise kunst“, mis avab arhetüüpide maagilise maailma, ja kuivõrd lahke autor oli mulle sel teemal andnud ka lisatunde, tekkiski kiusatus rääkida arstidele arsti algkujust. Arhetüüp ehk algkuju tähendab teatavasti mingit ideed või nähtust, millest me saame kõik aru ühtemoodi ja mis eksisteerib meie tahtest sõltumata, umbes nii, nagu tõuseb päike igal hommikul meilt arvamust küsimata.

Kuulajaskond, kelle ette Pärnus astusin, moodustus valdavalt naisarstidest ja seetõttu langes mu teoreetiline ettevalmistus – Katrin Saali Saul keskendub eelkõige ürgnaiselikkuse kirjeldamisele – kokku auditoriumi huvidega. Naised, erinevalt päikesest, tahavad ju teada, mida neist arvatakse.

Aga lisaks raamatutarkusele aitas mul arsti arhetüüpide üle mõtiskelda meditsiinikeskkonna empiiriline vaatlus, mida olen sünnist saadik teinud. Äraseletatult: mu ema ja isa olid arstid, mu abikaasa on arst, meie kaks tüdruku on arstid, mu vend, vennanaine, vennatütar ja vennanaise õde on arstid, mu tädipoeg, tädipoja naine ja nende poeg on arstid, mu abikaasa vennatütar õpib arstiks jne jne. Ja loomulikult hõlbustasid arsti olemuse analüüsi mu enda rikkalikud kogemused patsiendina.

Oma raviarste, meditsiinivallas tegutsevaid tuttavaid ja sugulasi vaimusilma ette manades sõandasin väita, et arstikond on äärmiselt mitmekesine. Pärnu ettekandes jaotasin arstid kuude kategooriasse:

- *mainstream*-arst (kuulab kopsu, mõõdab vererõhku ja teatab karsklasest patsiendile tema turses silmaaluste põhjal, et too peaks alkoholist loobuma);
- sügavalt spetsialiseerunud eriarst (kahtlustab nohu taga supraspinaatustendiiti);
- populaararst (ei vaja instrumente, vaid teeb kogu töö ära suuga ja võimalikult suure publiku ees);

- arst-kapitalist (mängib golfi ja käib kruiisireisidel, patsiente võtab vastu kord kuus kella 14 ja 15 vahel);
- arst-resident (paralleel: kui märkate kassapidaja rinnal silti „õpilane“, võtate kohe teise sappa; samas on residendid asendamatud öövalvajad, jõulupidude korraldajad ja eluaegse õppe juurutajad);
- emeriitarst (pühendunud ealiste muutuste jälgimisele iseenda näitel).

Kas miski ühendab kõiki eeltoodud rühmi? Mis seob pediaatreid ja geriaatreid, PERHi ja ülikooli kliinikumi arste, naisarste ja meesarste? Siit algavadki arsti arhetüübi otsingud.

Harmoonilises naises on tasakaalus Tütarlaps, Armastaja, Perenaine ja Kuninganna. Mees on täiuslik siis, kui temas leidub mõistlikes proportsioonides Sõjameest, Armastajat, Maagi ja Kuningat. Kas need põhiarhetüübid sobivad kokku arsti kutsega? Kõik mitte, millest järeldub, et arsti rollis ei saa inimene olla harmooniline ega täiuslik. Ei saa olla sellepärast, et naiselikkust ja mehelikkust rõhutavad arhetüübid ei käi arsti ametiga kuigi hästi kokku.

Arsti suhtelist sootust mõisteti juba siis, kui haigemajades võeti kasutusele standardne tööriivas – kittel. Ei mingit isikupära. Pääaegu nagu burka, ainult valget värvi. Lisaks sellele, et kittel hoiab meediku särgi või kleidi puhtana, annab ta patsiendile rahustava signaali, et arst ei ole just-just majast välja tormamas või hingeldades äsja kabinetti hüpanud. Arst, kellel oli aega kittel selga panna, suhtub oma töösse tõsiselt. Kittel tagab autoriteedi fluidumi. Ilma kitlita näeb arst välja ebaveenev nagu näitleja ilma grimmita.

Muidugi ei ole arstiabi sooülesus absoluutne. Meesarstid domineerivad füüsiliselt nõudlikematel aladel, kus patsient ei sega arsti töötamast (näiteks kirurgia). Naisarstidele seevastu meeldib haigega suhelda, eriti sellises olukorras, kus haige ei saa midagi vastu öelda (näiteks stomatoloogia). Ka patsientidel pole sugugi ükskõik,

kas nende arst on mees või naine. Sooline ühtekuuluvus arstiga kehtib eriti günekooloogiliste ja uroloogiliste haigete puhul. Ent ka munasarjapõletikku põdev naine ei taha, et teda ravib muretu Tütarlaps, niisamuti nagu ei taha hemorroidide käes vaevlev meespatsient sattuda ulja Sõjamehe hoole alla.

Kõige kiiremini kaotab patsiendi usalduse naisarst, kes on oma juuksed kelmikalt patsi pununud. Mängumaias Tütarlaps-Arst tekitab haiges sama palju kõhedust nagu pilku püüdvalt avara dekoltee ja võrksukkadega Armastaja-Arst. Arst peab oma sensuaalsuse alla suruma, suhtuma kirglikult haigustesse, mitte haigetesse, olema haigevoodi kõrval alati hooliv ja emalik Perenaine, tark ja väarikas Kuninganna/Kuningas, leidlik ja võluvõimeline Maag (võlur ei pea tingimata olema võluv).

Kummati on täheldatud, et väljaspool töist rolli tõusevad nn keelatud arhetüübid arstis mõnikord iseäranis jõuliselt esile. Arvatavasti on see tingitud arsti organismi kompensatoorsete mehhanismide käivitumisest, psüühika iseeneslikust tasakaalustamisest ja enesekaitse refleksist – kitli seljast heitnud arst avab oma meeled ja keeled ilmalikule elule, et mitte tuua haigusi ja haigeid mõttesoppi peidetud painavate kujutlustena koju kaasa.

Kui töö peab arst vingumata ja virisemata muudkui andma ja andma, et teistel oleks parem (äärmuslikel juhtudel omandades Tuhkatriinu või Müürilillekese arhetüübi omadused), siis patsiendivabas olukorras võib sama meedik osutada ka isekaks Herneprintsessiks, bravuurikaks Amatsooniks või häbituks Elunautijaks. Need alamarhetüübid ei tohiks arsti isiksuses olla siiski domineerivad. Hea arst on arst 24 tundi (ehkki haigekassa seda ei arvesta), samamoodi nagu nunn on nunn ja prostituut prostituut ööpäev läbi. Sagedased vastandlike rollide vahetused – näiteks nunnast prostituudiks ja vastupidi – võivad põhjustada ego demarkatsiooni, see tähendab häirunud arusaama sellest, kus lõpeb mina ja algab mittemina.

Nagu eespool kirjas, haakuvad arsti elukutsega kõige paremini Perenaise, Kuninganna ja Maagi arhetüübid. Ent need pole arstile ainuomased arhetüübid. Kas arsti loomuses on midagi, mida teistel enamasti ei ole?

Romeo ja Julia poleks arstiteaduskonnas esimesest semestrist kaugemale jõudnud. Ainult erakordselt visa, töökas ja kohusetundlik inimene suudab pähe tuupida tuhandete luude ja närvide ladinakeelseid nimetusi, mida – suure tõenäosuse järgi – ei lähe hilisemas elus kunagi vaja. Aga tuimalt õppida on vaja, sest üksnes ülikoolituse kadalipp selekteerib inimesed, kes on valmis ennast iga päev ohverdama ning tegema ka seda, mis on tülgastavalt tüütu ja vastikult vastumeelne.

Arst ammutab energiat põhiliselt veest (siit on pärit rahu, tasakaal ja sõbralikkus) ja õhust (annab värskuse, ideed ja teadmised). Seetõttu võiks arsti arhetüüpseks võrdkujuks olla purjetaja, kes vajab nii vett kui ka õhku, kes on suuteline äkitselt muutuvatele olukordadele reageerima, kelles on nii osavust, vaprust kui ka tarmukust. Samamoodi peaks igas arstis olema flöödimängijat, keda iseloomustavad pühendumus, täpsus, taktitunne ja nõtkus. Flööt tekitab assotsiatsioone karikast ja maost, mis teadupoolest on meditsiini sümbol.

Seega: arst on otsekui merelainetel seilav pillimängija, jõudsin ma Pärnu konverentsil kujundliku lõppjäreldeuseni.

Nüüd, aasta pärast Pärnut, palus Eesti Arst mul toonase veidi humoristliku ettekande põhjal midagi kirjutada. Mõtlesin arhetüüpide teema uuesti läbi ja tulin korraga mõttele, et arsti olemust ei ole võimalik seletada arhetüüpsete võrdluste toel, sest arst ise ongi algkujul! Võrrelda arsti purjetaja või flöödimängijaga on samasugune mastaabivigane kõrvutus, nagu iseloomustada Atlandi ookeani Pärnu lahe veenäitude abil.

Inimene muutus inimeseks ja eristus loomast alles pärast seda, kui temas oli välja arenenud empaatiavõime. See võime koosneb inimlikkuse algväärtustest, nagu kaastunne, halastus, üllus, mõistvus. Ent just need väärtused moodustavad arsti DNA! Järelikult arst ongi arhetüüpide arhetüüp, osisteks lahutamatu terviknähtus, ürgnimene, kes tõuseb igal hommikul nagu päike (kui öövalvejärgsed hommikud välja jätta).

Pärnu konverentsi temaatiliseks pealkirjaks olid korraldajad valinud lohutava tõdemuse, et arst on ka inimene. Kui allaheitlik on see käibefraas! Arst on inimene ise, mitte ka inimene. Teised on ka inimesed.